

OM DE GAMLE NORDBOER OG DERES SKÆBNE

Betragtninger over Helge Ingstads bog „Landet under Polarstjernen“*

Af museumsinspektør *Jørgen Meldgaard*

Der sad omkring år 1250 en lærd mand i Norge og nedskrev sin viden om nordbobygderne i Grønland. Hans navn kender vi desværre ikke, men bogen, han skrev, er i dag en af de kilder, der giver de mest fængslende indblik i tilværelsen i de middelalderlige bygder. Kongespejlet, hedder skriftet, og i samtaleform – en fars belæring til sin søn – hører vi blandt andet:

„Da du er begærlig efter at vide, hvad man søger i det land, eller hvorfor man drager derhen med så megen livsfare, så bevæges man dertil af menneskenaturens trefoldige egenskab. En del deraf er kappelyst og higen efter berømmelse, thi mange menneskers natur driver dem til at drage derhen, hvor stor fare kan ventes, for at kunne gøre sig berømte derved. Den anden er videbegærligheden, thi den tilbøjelighed ligger i menneskets natur, at efterforske og se de ting, om hvilke man før havde fortalt ham, for at vide om det forholder sig således dermed, som man havde sagt, eller ikke. Den tredje ting er pengebegær, thi efter rigdommen søger mennesket allevegne, hvor de opspørge, at fordel kan ventes, endskønt store farer truer på den anden side“

Nu har der igen siddet en lærd mand i Norge og nedskrevet sin viden om nordbobygderne i Grønland. Helge Ingstad, polarrejsende og forfatter, med dybtgående kendskab til arktiske strøg og mennesker, har skrevet en bog: „Landet under Lejdarstjernen“, dansk udgave: „Landet under Polarstjernen“. Han giver – som Kongespejlets forfatter – en tolkning af beretningerne om de gamle nordbobygder set udfra sin tid og sin personlige baggrund. Og man får et fængslende indblik i tilværelsen „ved verdens ende“.

Men i de mellemliggende 700 år har mange mænd givet bidrag til vor viden om nordboerne; i Ingstads bog er der alene en liste med mere end 200 titler på bøger og afhandlinger med relation til emnet. Dertil et stort stikordsregister og 512 fodnoter og henvisninger, som indrammer de godt 400 tekstsider. Og dog er det ikke

* Helge Ingstad: Landet under Polarstjernen. Forlaget Fremad. 406 sider. 38,75 kr. uindb., 53,00 kr. indb. Kbh. 1960.

nogen egentlig tung bog at læse; vel er der afsnit med sammentrængte, nærmest opremsende oplysninger, men oftest er fremstillingen bred og levende, og pusterum i den lærde diskussion bliver tildelt læseren i form af indskudte skildringer fra forfatterens egen rundrejse til nordbogårdernes ruiner i sommeren 1953.

En så omfattende bog om et så vældigt stof, fra Erik den Rødes landnam til bygdernes undergang 500 år senere, belyst ved sagaer, arkæologi, naturvidenskab m. m., tidligere fortolket og beskuet fra stadig nye synsvinkler – en sådan bog må naturligt nok have fremstillinger og teorier, som er diskutabile.

Vi har på dansk i forvejen et par bøger, der sammenfatter nordboforskningens resultater, og som beskæftiger sig med nordboernes kamp for tilværelsen, deres rejser, og deres endelige skæbne. Poul Nørlund's bog: *De gamle Nordbobygder ved Verdens Ende* (3. danske oplag i 1941, desværre udsolgt) giver en fremragende oversigt, væsentlig baseret på den lange række af danske udgravninger af kirke-, kloster- og gårdtomter. Fra Daniel Bruuns pionérarbejde omkring århundredskiftet over Nørlunds egne undersøgelser af Herjolfsnæs med de berømte dragtfund, bispesædet Gardar og Erik den Rødes gård Brattalid, og videre til Aage Roussels og C. L. Ve-bæks store udgravninger.

Helge Ingstad inddrager naturligvis også dette materiale i sin bog, og med sagaerne og gammel-norske forhold som baggrund fører han med stor indlevelsesevne læseren til det afvekslende liv omkring storbondens gård, ind i hallen hvor viser og sagaer blev skabt, og betydningsfulde ting som langfærd til Markland og Vinland blev drøf-

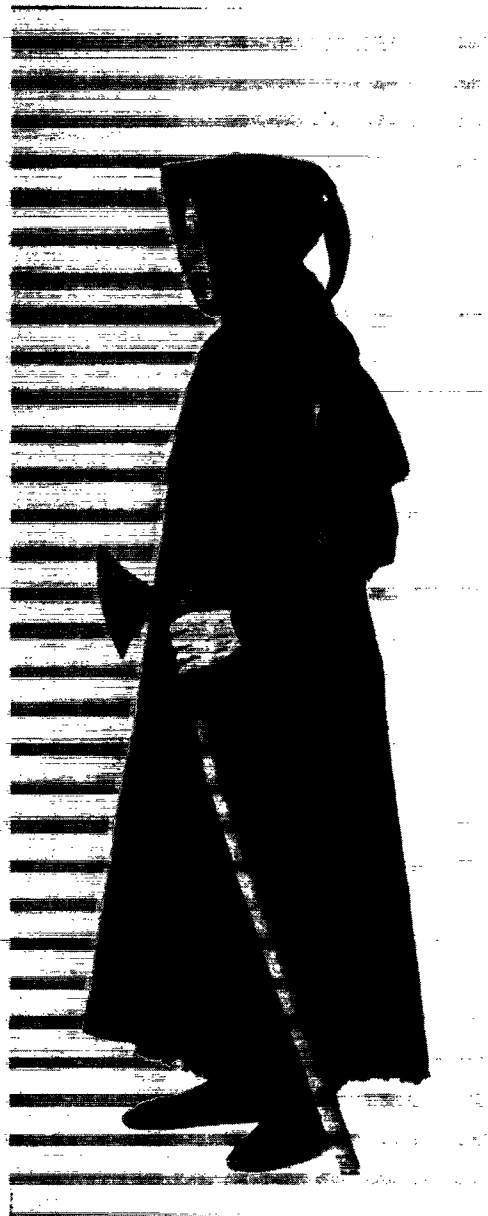

Foto: Nationalmuseet

*Nordbodragt
med strudhætte, fra o. 1400. Fundet i 1921 på
kirkegården ved Herjolfsnæs, nær Nanortalik.*

Aron's bekendte træsnit illustrerende eskimoernes afbrænding af en nordbogård.

tet. Modsætningen var at finde på afsidesliggende fjældgårde, hvor de lange vinteraftener nok kunne virke knugende i ensomheden for den lille familiegruppe ved spæklamperne, maaske samlet om et brætspil, men tavse, dagen og ansigterne havde været som i går.

I bogen fremhæves stærkt jagtens og fiskeriets betydning, samt det forhold, at nordboerne var gæve fangstfolk med en lang tradition på det felt bag sig. Det er rigtigt, at man med tankerne ved de store gårdsanlæg ofte er tilbøjelig til at glemme, at det var fangsten, der gav dem hovedparten af føden; ligesom det var fra sælen, hvalrossen, bjørnen og fiskestimerne, at handelsvarerne blev bragt til veje.

De årlige fangstrejser nordpå langs kysten blev utvivlsomt en væsentlig side af tilværelsen. Langfærderne gik til Greipar og Kroksfjardarheidr, områder der formentlig lå på breddegrader omkring Disko Bugten. Det mener Ingstad i overensstemmelse med tidligere tolkninger. Derimod har man vanskeligt ved at følge hans nordboer til „Det yderste Nord“, rejser der skal være gået så langt som til Thule Distriktet og videre til de nordligste canadiske øer. Rejseruterne trækkes bl .a. på grundlag af den spredte forekomst af varder og nogle såkaldte „edderfugle-varp“, små stenbyggede ly for rugende edderfugle; sådanne rejstes i Norge og Island, formålet var at skaffe sig æg og dun. Disse nordcanadiske „edderfuglevarp“ er imidlertid i de senere år fundet vidt udbredt i Canadas eskimo-område, alt tyder på, at det drejer sig om ildsteder af eskimoisk oprindelse; typen blev anvendt allerede af Dorset eskimoerne

*Teltlejr ved udgravningen af en nordbogård i Vatnahverfi
i Østerbygden.*

Foto: Jørgen Meldgaard

mere end et årtusinde tilbage, ofte netop dækket med en „beskyttende“ flad sten, nemlig stegepladen.

I talrige eskimoiske husruiner langs Grønlands vestkyst har arkæologerne fundet genstande stammende fra nordboerne. Endog helt til Thule Distriktet findes disse sager. Men heller ikke disse vil jeg mene kan tages som vidnesbyrd om, at nordboer er nået herop og ved handel har bragt tingene i hænderne på eskimoerne. Ingen af de fundne genstande har karakter af „handelsvarer“, det drejer sig om spillebrikker, et grydeben af bronze, et brudstykke af en brynje, et etui til en ske, o. s. v. Det er affald, sager ganske som dem arkæologerne i dag graver op af nordboruinerne; samstedt har eskimoerne formentlig rodet dem frem, på skattejagt efter jern og mærkelige ting, *efter* nordboernes forsvinden. Derpå er stykkerne gået fra hånd til hånd nordpå, og nogle er havnet i Thule.

Men en eventuel beskæring af nordboernes rejserute mod det høje nord gør dog på ingen måde noget skår i deres ry og fortjenester som langfærdsmænd. Rejserne

*Arkæologer på vandring mod en nordbogård i indlandet,
Valnahverfi i Østerbygden.*

Foto: Jørgen Meldgaard

mod nye lande i vest og i syd, Vinlandsfærderne omkring år 1000 og senere rejser efter tømmer og skindvarer til Markland, det var store og dristige togter, og ingen tvivler længere på at de fandt sted. Amerika blev opdaget.

I et par lange, interessante kapitler følger Helge Ingstad de bekendte opdagelsesrejsende på deres sejlruiter, Leif den Lykkelige, Thorfin Karlevne, og andre gæve. Lokaliseringen af Helluland, Markland og, til dels, Vinland, samt placeringen af de i sagaerne omtalte kyststrækninger og landmærker, vil jeg bifalde uden forbehold. Efter en rekognoscering, som jeg foretog for Nationalmuseet i 1956 langs Labradors og Newfoundlands kyster, lagde brikkerne sig til rette i et tilsvarende smukt og acceptabelt mønster. I Ingstads bog optræder desuden et „sydligt Vinland“, Vinland no. 2, som anbringes så langt sydpå som ved Rhode Island, syd for Boston. Også andre forskere har søgt at lokalisere Vinland så langt mod syd, men det kan knibe at se det formålstjenlige i et forsøg fra nordboernes side på at kolonisere et område så langt af led. Men Ingstads arbejde med at udrede trådene er, som Vinlandsforskningen iøvrigt,

spændende som nogen detektivhistorie. Den formodede nøgle til løsningen er her en kul-klump, fundet ved udgravning i 1930 i en nordbogård i Grønland, nu antaget at være hentet fra Rhode Island af nordboerne omkring år 1000.

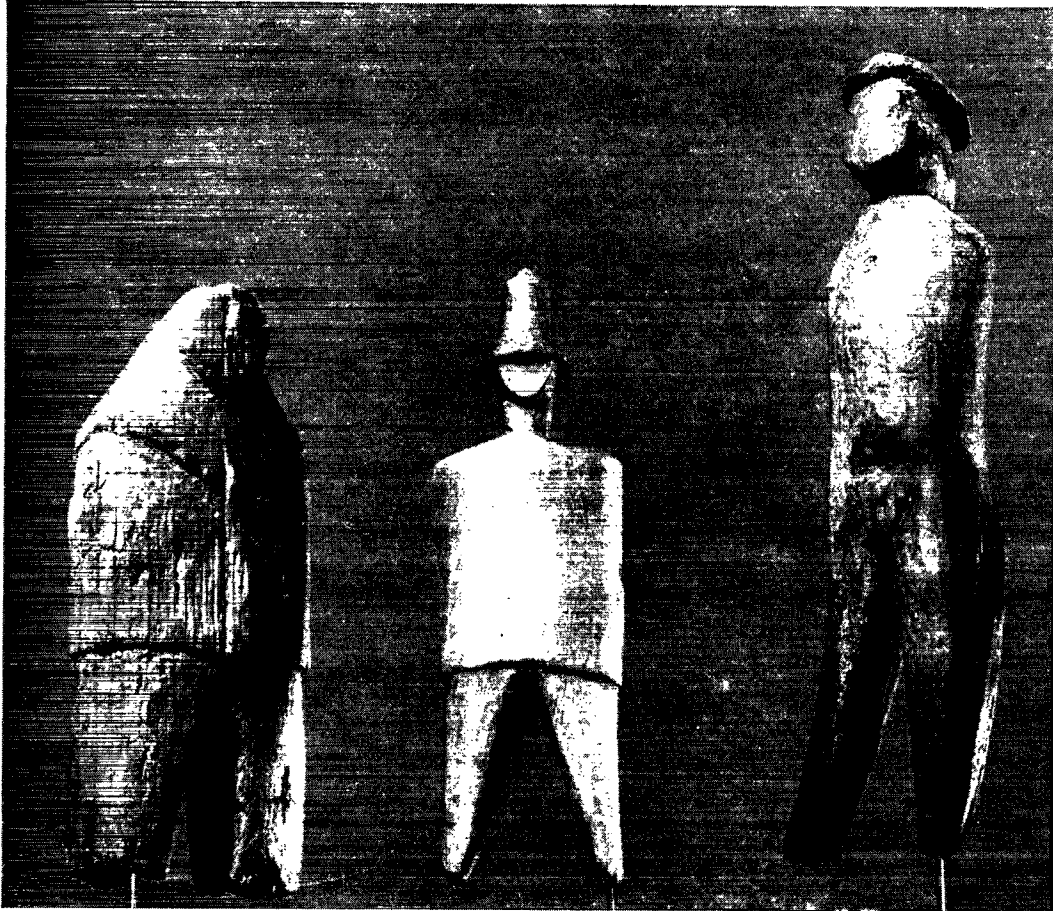
En væsentlig del af Ingstads bog er viet kapitlet om nordbobygdernes undergang. Her er der et par forhold, som alle nordbo-forskere er enige om: de to hovedbygder ophører at eksistere på forskellige tidspunkter. Om Vesterbygden ved vi, at en kirkeforstander fra Gardar i Østerbygden omkring 1350 leder en undsætningsekspedition herop for at „uddrive eskimoerne“. Ivar Bårdsson, som han hedder, finder imidlertid ingen mennesker, hverken kristne eller hedne; kun vilde husdyr, af hvilke han tager en del med sig tilbage. „Nu har eskimoerne al Vesterbygden ud“, hedder det. Om Østerbygden ved vi, at kort tid efter år 1500 ligger de sidste af oprindelig omkring 200 gårde øde hen.

Men når forklaringen skal gives på bygdernes undergang, da hører enigheden op. Noget forenklet kan det måske siges, at danske forskere overvejende har peget på eskimoerne. Da nordboerne af flere grunde i de sidste perioder var blevet svækket, da blev eskimoerne deres banemænd. Norske forskere har ment at se beviser for, at nordboerne „gik over“ til eskimoerne, en raceblanding fandt sted, eller man mener, at nordboerne er udvandret, draget bort i flok og følge til andre lande.

Helge Ingstad er tilhænger af den sidstnævnte teori, han udbygger den yderligere og bringer nye momenter ind. I denne forbindelse gennemgår han også de årsager, der kan tænkes at have svækket samfundet i bygdernes sidste tid. Men én efter én afvises de, eller ledsages af kommentarer som: Dette kan ikke have været afgørende for deres skæbne. Taget enkeltvis lyder dette meget rimeligt, men sagen er dog nok den, at vi må regne med en række *sammenfaldende* årsager. De naturvidenskabelige undersøgelser i Vestgrønland giver os enslydende oplysninger om et klimaskifte omkring 13-1400 i retning af et mere tørt, kontinentalt klima. Dette kan næppe have undgået at få en række skæbnesvangre følger for nordboerne. En udtørring af markerne, og jorderosion og sandflugt, kan også spores arkæologisk. For høslettet og dermed koholdet har dette været alvorligt. Fiskeri har, som Ingstad fremhæver det, været et af nordboernes vigtigste erhverv. Er torsken forsvundet i kortere eller længere perioder har det ikke været mindre katastrofalt. Endelig ved vi, at Vesterbygden blev hærget af sommerfuglelarver, hvis føde bl. a. har været de kostbare græsgange.

Hvilken rolle spillede eskimoen i dramaet? Ingstad når frem til det resultat, at der bortset fra et par episoder har været et helt igennem fredeligt samkvem mellem nordboer og eskimoer, også i nordboernes sidste dage.

Det nære samkvem begrundes delvis med, at byttehandel ville være en naturlig ting, delvis med arkæologiske antydninger om nordbo-påvirkning i eskimoiske brugsgenstande, samt i to sandsynlige nordbo-låneord i eskimoisk sprog, *kuánneg* og *kalâleq*.

Europæeren i eskimoisk opfattelse.

Foto: Jørgen Meldgaard

Nordboen skåret af en eskimo i Upernivik Distrikt i 14.-15. årh. (t. v.), samt koloniherrer fra Vestgrønland i det 18. årh. (midten) og fra Østgrønland o. år 1900 (t. h.).

Egentlig vil jeg hellere vende argumentet om og sige, at det er påfaldende så *lidt* eskimoerne har overtaget fra nordboerne i betragtning af, at de to folk stod overfor hinanden i et par hundrede år. Og intet vidner om, at nordboerne for deres vedkommende på noget punkt tog ved lære fra eskimoerne. Den formodede påvirkning fra nordboerne i form af kopier i eskimokulturen i 12-1300 tallet (Inugsuk kulturen) er i almindelighed accepteret af arkæologerne. Det drejer sig væsentligt om tre træk: trækar i bødker teknik med sammensatte stave, en bestemt form for ske, og en karakteristisk type prene med rillet hoved. Men de to sidstnævnte er dog usikre, og det „sikre holdpunkt“, den specielle bødker-teknik, viser sig nu ved de sidste års udgravninger at eksis-

stere allerede i den gamle eskimoiske Dorset kultur, længe før nordboerne satte fod på Grønlands jord.

Eskimoernes fredelige sindelag bliver understreget i bogen. Spørgsmålet er nok, hvor fredelige man kan forvente eskimoerne var, da der blev konkurrence om jagtmarkerne. I samme forbindelse forkaster Helge Ingstad de velkendte eskimoiske sagn med beretninger om forholdet mellem eskimoer og nordboer som historisk kilde materiale. Dette gælder også fortællingerne om eskimoernes angreb på bygdernes gårde. „Helteprægede sagn“, benævnes de. Dette kan være en rigtig karakteristik, og den går på megen national historieskrivning – indbefattet sagaerne om de gode Vinlandsfarere og deres kampe med skrællingerne derovre. Og kærnen i disse beretninger, stridighederne, tror vi dog helst på, ellers skrider en væsentlig del af fundamentet. Men ligeså med de eskimoiske sagn om samværet i Grønland; de er bygget op om stridighederne. Begivenhederne var fjerne før de blev nedskrevet, kan man indvende; dog er de ikke fjernere end mødet med Tornit folket og kampene med dem, som udmalet i en anden eskimoisk sagnkreds. Arkæologien har på bemærkelsesværdig måde bekræftet dette samvær længere mod nord og vest i 12-1300 tallet.

Hans Egede fik intet fortalt om kampe mellem eskimoer og nordboer, bemærker Helge Ingstad. Kunne det forventes, at man ville betro ham, den hårde og tugtende dommer, disse lidet kristelige historier?

For en vurdering af forholdet er den nævnte Ivar Bårdsson's beretning om rejsen op til Vesterbygden omkring 1350 af særlig interesse. Ingstad mener, at de omstrefjende heste, geder, køer og får, som var tilbage i bygden, ville være blevet dræbt af eskimoerne, hvis disse havde udslettet nordboerne.

Men, vi ved dog, at eskimoerne på denne tid var i denne del af Grønland, og Bårdsson blev jo netop sendt derop for at „uddrive skrællingerne“. Ville det ikke være mere ejendommeligt, at bortdragne nordboers husdyr, fremfor ihjelslagne nordboers husdyr, skulle få lov at gå i fred. Drabsmændene ville med god grund haste tilbage til yderkystens bopladser – med frygten i sig for hævnen.

Desuden: hvis nordboerne i Vesterbygden havde et så betydeligt overskud af husdyr, som ikke kunne være i „udvandringsskibene“, hvorfor da ikke fragte denne værdifulde ejendom den korte afstand, „6 dages roning“, sydpå til Østerbygden. Det ville i høj grad have glædet venner og frænder dernede. Om ikke andet kunne dyrene vel deponeres, til den påtænkte nybygd på Amerikakysten var etableret, med senere afhentning for øje.

Besyderligt også, at ikke én familie eller båd foretrak den korte og sikre rejse til den endnu blomstrende sydlige bygd, dersom Vesterbygdens befolkning stod for at skulle udvandre. Ej heller ét ord fra disse troende katolikker, præster iberegnet, til bispesædet i Gardar om udfærden. I sandhed en rejse bort fra mennesker og Gud.

Foto: Jørgen Meldgaard

*Fra udgravningen af Nipaitsoq ruinen i indlandet
bag Ameralikfjorden: En mus i fadeburet vidner om det gunstigere klima, som i modsætning
til nutidens gav dette husdyr gode levevilkår.*

Østerbygdens undergang er til dels et kapitel for sig selv, omend de samme nedbrydende kræfter nok har virket her som i Vesterbygden. Afgørende i Østerbygden bliver det, at forbindelsen med Island og Norge afbrydes i begyndelsen af 1400-tallet.

Helge Ingstad gør meget ud af oplysninger om engelske piraters hærgen på Island og Grønland. Således har et pavebrev fra 1448 formentlig en historisk kerne; det beretter om overfald på bygden af barbarer med en flåde, og det er sandsynligt, at det var europæere, selv om det ikke helt kan udelukkes, at det er en hentydning til et eskimoisk overfald.

I Niels Egedes dagbog findes en optegnelse, som der bliver lagt stor vægt på i Ingstads bog: Om eskimoen, der fortæller om „de slemme sørøvere, der angreb nordboerne, og om eskimoerne, der bragte nogle af de norskes børn og kvinder i

sikkerhed inde i fjorden. Om efteråret vendte de tilbage med deres protegéer, og „måtte med forskrækkelse see, at alle ting var bortrøvet, huse og gårde opbrændte og ødelagte, så alting var borte.“ Den omvendte synders tale til missionæren? Dersom dette var sandheden om forholdet mellem eskimoer og nordboer, kunne man nok forvente, at en og anden af de mange, som i senere tider spurgte ud om nordboernes skæbne, ville have fået en lignende historie fortalt. Men de beretter kun sagnene om kampene mellem dem; den historie kunne nu fortælles uden frygt for tugt selv til efterkommere af de gamle nordboere.

Et detailleret billede tegner Ingstad af plyndringerne på Island begået af skibe fra engelske og tyske havne i 14–1500 tallet, og han sandsynliggør i høj grad tilsvarende visitter i Grønland. Spørgsmålet må da blive, om dette skal tages som andet end endnu en medvirkende årsag til nordbobygdens svækkelse. Udelukket er det naturligvis ikke, at enkelte nordboer som fanger hos pirater, eller på mere fredelige handelsskibe, er ført sydpå til England. Blot kan jeg ikke med Helge Ingstad tro, at man kan tale om egentlig udvandring fra Østerbygden, hverken til England, eller, som det antydes, til de gamle boder i Markland-Vinland i lighed med den formodede udvandring af Vesterbygdens befolkning omkring 150 år tidligere.

Dersom disse sidste nordboer i Østerbygden overhovedet har haft søgående skibe, var stævnen næppe blevet vendt mod nye usikre havne i de lande, hvor allerede de første stærke vinlandsfarere 5 århundreder tidligere havde opgivet en fredelig tilværelse på grund af stridigheder med indfødte. Som de sidste folk i Vesterbygden, da de var i nød, nok havde sat kursen mod den trygge havn i Østerbygden, dersom de havde haft en mulighed for at slippe bort, så må vi vist forestille os, at Østerbygdens folk i de sidste hårde tider havde længsler, der gik mod øst, tilbage til frænderne på Island og i Norge.